

**Саха литературатыгар государственнай олимпиада
түмүктүүр түһүмэбин соруудахтарын толорууга ыйыылар
(2022-2023 үө.дь.)**

9 кылаас

Саҕалыах иннинэ үлэ тас (титульнай) лиһин толор. Онуоха улууһун, оскуолан, предметин аатын уонна бэйэн араспаанһабын, ааккын, олимпиадаҕа бэлэмнээбит учууталын аатын толору ый.

2022-2023 үө.дь. саха литературатыгар государственнай олимпиада түмүктүүр түһүмэбэ 6 соруудахтан турар. Соруудахтар саха литературатын историятын, литература теориятын билиини ирдииллэр, саха суруйааччыларын, кинилэр айымньыларын, культура, бэчээт эйгэтигэр билиигин тургуталлар. Ону тэнэ толкуйдуур, ырытар, айар дьоһургун сыаналыыбыт.

1-4 соруудахтарга 25 баалы ылыахха сөп.

5 соруудах 50 баалынан сыаналанар.

6 соруудах 25 бааллаах.

Барыта 100 баал.

Олимпиада соруудахтарын толорууга уопсайа **3 чаас** бэриллэр.

Ситиһини баҕарабыт!

Саха литературатыгар государственной олимпиада (2022-2023үө.дь.)
Түмүктүүр түһүмэх соруудахтара
9 кылаас

1 соруудах. Уус-уран айымньы тизкиһин, литература историятын билиини тургутар соруудахтар.

1. Саха мифологиятыгар киһи, сүөһү айыһыта, үксүгэр ынахсыт суолтатыгар туттуллар, ынах сүөһүнү араначчылыыр диэн ханнык айыһыны этэллэрий?

2. К.Г. Оросин "Дьулуруйар Ньургун Боотур" олонхотун 1907 сыллаахха кэпсээн киэбинэн биир күдьүс ким бэчээттэбитэй?

3. Быһа тардыыны аах уонна айымньы аатын, ааптарын ый.

"Тоноҕостоох бэйэм нусхайдым,
Бүлгүннээх бэйэм бүргүйдүм,
Сүһүөхтээх бэйэм сүгүрүйдүм,
Үс сырдык күлүккүтүгэр
Үгүрү-сүгүрү буоллун!..
Төлкөлөөх түөнэ манан түөрэх
Очурга оҕустарар,
Тэхтиргэ тэптэрэр,
Түннэстэ түһэр буолаайаный!
Тускуо!"

4. Ханнык чинчийээччи Алампа "Олох оонньуура" драматын туһунан манньык эппитэй: *"Көтөхпүт проблемаларынан (кинилэр олоххо суолталарынан), өр, диригиник толкуйданан суруллубутунан, тыла-өһө чингинэн, сюжеттар сатабыллаахтык таньыллыбыттарынан, быһата, олоҕу хорутуута диригинэн, мин санаабар, бу пьеса Алампа бары драмаларыттан ордуктара. Сүрүн айымньыта да диэххэ сөп. Соппуруонап драматург быһыытынан баһырхай талаана бу айымньыттан толору көстөр. Барыта - саха дьоно, саха олоҕо. Саха санаата. Баҕата. Омук быһыытынан олоҕун туруга, эрэйэ-мунга, кыһалбата. Саха омук кыларыян турар кырдыга бу айымньыга көстөр".*

5. А.С. Пушкин бу хоһооннорун ким тылбаастаабытай?

"Долгун, будул туманнарга
Чомполонон ый устар
Санньы-курус хонууларга
Санааргыы, уотун кутар" ("Кыһынны суол"),

"Халлааны харана сабар,
Хаары буурба ытыйар;
Арыт кыыллыы улуйбахтыыр,
Арыт ытаан ылбахтыыр" ("Кыһынны киэһэ")

6. Хоһооннору ааптардарын кытта тиксириннэртээ.

1) С.П. Данилов	а) "Саҥа хаар", "Көтөн тахсын, кыталыктар"
2) П.Н. Тобуруокап	б) "Сааскыга", "Тукулутта эбэбин"
3) С.Р. Кулачиков-Эллэй	в) "Саха быһаҕа", "Хомус"
4) В.М. Новиков-Күһнүк Уурастыырап	г) "Буурба, буулдьа дьылыгар", "Бырастыылаһы"

2 соруудах. Литература теориятын билиини тургутар соруудахтар.

1. Ох тыл, айымньыга кылгастык, сытытык, сонундук этиллибит түмүк санаа.

2. Уус-уран айымньыга омос көрдөххө соччо суолтата суох курдук бытархай киллэниктэр, дьоруойу киһи быһыытынан арыйыыга көмөлөһүөн сөп.

3. Драмаға ааптар олоххо сыһыанын, идиэйэтин биллэрэр персонаж. Быһылаан сайдытыгар улахан суолтата суох курдук ойбоҕос дьоруой, ол эрэри кини айымны ис номоҕун, күүһүн тута сылдыар уобарас.

3 соруудах. Хаартыскалары көр, кимнээбин быһаар, толору ааттарын суруй.

1)

2)

3)

4 соруудах. Культура, бэчээт эйгэтигэр сыһыаннаах соруудах.

„Чолбон“ сурунаал бастакы нүөмэрэ хас сыллаахха тахсыбытай? Редколлегияҕа кимнээх баалларай?

5 соруудах. Кэпсээнинэн эбэтэр хоһоонунан суруллубут тизкистэртэн БИИРИ талан, толору (целостный) ырытыыны онор.

Николай Неустроев (1895-1929)

Балыксыт

...Оо, күтүр өстөөх! Игэйэр икки атахтааҕы ахсааннаахтык көрөннүн, иэримэ дьибэиттэн тэлэһиэн, хара тыаны сирэйдэнэн хааланнын, тыатааҕы курдук, арҕах эрэ хаһынарын хаалбыт ээ. Аата, собоһут кыыл курдук, сорсуйан бардаҕын.

Ити курдук санаан, мин абара олордохпуна, оҕонньорум, икки илиитин акыччы саннылытан, дьэбиннээх солуурчактаах чаанньыгар уу баһан салыбыратан таһаарда.

Сирэйн-хараҕын өйдөөн одуулаан көрбүтүм: үмүрүйбүт соҕус туруору сүүстээх эбит, баттаҕа, туртайан баран, тыымпы күөлүм хагдарыйбыт хамыһын дьүһүнүн курдук саһаран эрэр, уһун соҕус субуруйбут муруннааҕа, боруоска табах симиллэн бордугунас тыастаах буолбут, ымайбыт уһун иһигэр аҕыйах аҕай тиистээх, сэнийэтигэр си буолуохтааҕар сэбирийбит бытыктаах эбит. Сирэйэ буоллаҕына, күн уота сиэн, тыал быһыта сынһан, кэриэрэн, дьэс алтанын курдук, саһаран хаалбыт. Тугуттан даҕаны хараҕа ыраас, сытыы эбит. Кэпсэттэҕинэ, киһи сирэйн утары көрбөт идэлээх, ол-бу диэки элээр-мэлээр көрө олорор үгэстээх киһи эбит.

- Тукаам, балык буһардахпына, сиэн этэ дуо? – диэтэ балыксыт чаанньыгын көлөтүгэр иилэ туран.

- Сиirim кэмнээх буолуо дуо? Дьэ эрэ, хата үчүгэй аҕайдык бөдөн собоһуттан буһаран көр.

- Һэ-Һэ, бөдөн собо кэлээхтиэ дуо, быйыл балык мөлтөх быһыылаах. Эбэ тоҕо эрэ санаата кэлбэтэх.

- Кырдыаҕас, бу эбэҕэр бултуур буолтун хас сыл буолла?

- Һэ-һэ, былыр-былыргыттан, киһини билэр буолуохпуттан ыла, бу күөл кытыытыгар баарбын билэбин. Дьэ ырааппыта буолуо эбээт, тугун билиэм буоллаҕай, кырдьан, түөс-маас буолбут киһи, һэ-һэ!

- Оттон бу эбэ кытыытыттан арахсыбакка бултаабытын хас сыл буолла?

- Уон төгүрүк сыл буолла. Эмээхсиним өлбүтүн тухары бу дойдуну булбутум. Үлэни кыайбат буолтум тухары наар булду батыспытым. Ол гынан баран кырдыар диэн кырыыс муна эбит, бултуурбун даҕаны кыайбат буоллум. Сытыахтааҕар эрэ хоронноон сылдыбын. Дьэ үлэтигэр туһата суох буолбут киһибин.

Ити икки ардыгар оҕонньор балыгын хатырыктаан уотугар буһаран кэбистэ. Ол кэнниттэн мутук оборчоҕо табах ууран тарта, табаҕын буруотун айаҕын иһиттэн хотон таһаарбат табахсыт буолла.

Ону-маны кэпсэтэ түһэн баран, мин өр соҕус саната суох өттүктүү түһэн сыттым. Ол сытан иһиттэхпинэ, күөл унуоргу өттүгэр туох эрэ тигинэс тыас тыаһаата. От-мас төбөтө эймэнэ түстэ, күүстээх холорук күөл уутун ортотунан хайа солоон, илин кытыыга курбачыйан таҕыста.

- Оо, бу дойдуга халарык эмиэ сылдыар буолар эбит дуу? – диэтим мин.

- Һэ-э-һэ? Бэркэ этэҕин, доҕор, оттон күөл иччитэ сылдыар буоллаҕа дии. Күрүс-күрүс буола-буола, ити курдук кэлэн ааһар идэлээх.

- Маннык улахан эбэ иччилээх буолумуна. Эң, Былатыан кырдыаҕас, сааһын тухары эбэн кытыытыттан арахсыбатах киһи буоллаҕын. Биирдэ эмэтэ кинини харахтыырын дуо?

Балыксыт, өр соҕус саната суох сөнөн олорон баран, эттэ:

- Көрүмүнэ, сорох икки ардыгар син, түүл-бит курдук, биллэн ааһар. Биирдэ илэ харахпынан көрбүтүм буолан баран бүдүүлээн, субу курдук дьүһүннээх диэн быһааран билбэтэҕим, кини буоллаҕа диэн сэрэйэ эрэ санаабытым.

Ити кэнниттэн оҕонньор, хап-сабар ойон туран, солуурчахтаах балыгын булкуйа охсон биэрдэ...

Семен Данилов (1917-1978)

Саха быһаҕа

Киэргэл диэни билиммэтэх
Көмүстэригэр тиксибэтэх,
Хатын, удьурҕай уктаах,
Кунан кутуруга кыыннаах,
Хоодуот саханы санатар,
Хатарыыта модьу-таҕа –
Сахам сытыы быһыччата,
Сахам укулаат быһаҕа.

Аал уоту тигинэтээри,
Кыспа кыһан тууспаннатар,
Алаһа дьэни сырдатаары,
Тымтык тыыран дьырылатар,
Тайах сүлэр, киис танастыыр –
Бары үлэҕэ хапсаҕай
Саха сытыы быһыччата,
Саталлаах, мындыр быһаҕа.

Ойуу нарын тылынан
Оҕо биһигин ыллатар,
Уон араас мындыр дьарбаалаан
Чороон айағы ньургутар,

Наада күнүгэр иччитин
Алдьархайтан быһаан ылар,
Сахам сытыы быһыччата,
Эрэл доҕоро – быһаҕа.

Атыыга сылдыар аналлаах,
Алмаас, көмүс ойуулаах,
Үрдүк үтүөлээх көкөт,
Өһүөн бардам дьүүлдүтэ –
Кыргыһыыга кынаттанар
Кырыктаах кынчаалларыгар,
Саарааман, атастаспаппын
Сахам бүрэ быһаҕын.

6 соруудах. Айар соруудах.

*Бу маллартан бири талан, кини аатыттан **монологта** айан суруй:*
Кинигэ, Төлөпүөн, Компьютер, Тэтэрээт.